

جایگاه مادر در متون ادیان الهی

امین الدین مظفری

شکی نیست که مادر از هر جهت مقام ارجمند و والایی در همه ادیان داشته و دارد و همگان با دید احترام به او می‌نگرند و به عظمت و بزرگی از وی یاد می‌کنند. هر دین و آیینی که در طول تاریخ آمده به این مسئله توجه کرده و مردم را به خدمت به مادر فراخوانده است. همان گونه که دین نسبت به سایر پدیده‌های عالم اظهار نظر می‌کند، جهان را آن گونه که هست به ما می‌نمایاند و در امور ارزشی ارزش‌ها را معرفی و در مورد آن‌ها ارزش‌گذاری و داوری می‌نماید؛ درباره مادر و مقام و جایگاه او نیز ساکت نبوده، بلکه عنوان مادری را جایگاه بس والا و ارزشمند دانسته، مقام وی را گرامی می‌دارد. ادیان مختلف با همه اختلافاتی که دارند در این زمینه اتفاق نظر داشته و همه با دید احترام به مادر می‌نگرند و مقام مادر را از مقام هر کس دیگر برتر و بالاتر می‌دانند. در این جا ابتدا مقام مادر را در ادیان گذشته بررسی می‌کنیم، سپس به جایگاه او در دین اسلام اشاره می‌نماییم.

۱- ادیان گذشته

به هر دین و آیینی که نظر کنیم و متون مربوط به آن را با دقت بخوانیم، در خواهیم یافت که آن دین نگاه خاصی به مادر دارد و احترام و تعظیم او را واجب می‌داند. انبیای گذشته ضمن این که به احترام نهادن به مادر توصیه می‌کردند، قبل از همه خود در مقابل مادر تکریم نموده برایش طلب رحمت و مغفرت می‌کردند. ابراهیم خلیل علیه السلام برای پدر و مادرش دعا می‌کند و از خدا می‌خواهد که آن‌ها را مورد غفران و آمرزش قرار دهد: ﴿رَبِّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ﴾ ابراهیم: ۴۱؛ «پروردگارا! من و پدر و مادرم و همه مؤمنان را، در آن روز که حساب بر پا می‌شود، بیامرز.» این دعای ابراهیم افزون بر این که نشان دهنده بزرگی شأن و مقام مادر است، جنبه تربیتی نیز دارد؛ چرا که به پیروان مکتب توحید می‌آموزد که این گونه برای پدر و مادرشان دعا کنند. بنابر این، در دین ابراهیم خلیل علیه السلام که دین حنیف و خالص بود، مادر از مقام بالایی برخوردار بوده و جایگاه خاصی نزد او داشته است.

هم چنین در آیین موسای کلیم علیه السلام مقام مادر بس عظیم و بزرگ بوده و فرزندان خدمت کار به مادر همنشینان بهشتی پیامبران می‌شده‌اند. حضرت موسی علیه السلام هنگام مناجات با خدا، از خداوند درخواست کرد که همنشین وی را در بهشت برایش معرفی کند تا او را بشناسد. خطاب آمد، ای موسی! در فلان ناحیه، کوچه فلان و فلان مغازه برو، کسی که در آن جا مشغول کار است او رفیق تو در بهشت خواهد بود.

حضرت موسی علیه السلام سراغ او رفت، دید جوانی است قصاب. از دور مراقب بود تا ببیند او چه عمل شایسته‌ای دارد. اما چیز فوق العاده‌ای از او مشاهده نکرد. شب هنگام که جوان محل کار را ترک می‌کرد، موسی بدون آن که خود را معرفی کند، نزد جوان آمد و از او خواست تا شب را مهمانش باشد. حضرت موسی می‌خواست بدین طریق رمز کار او را به دست آورد و ببیند آن جوان چه عبادت‌هایی در خلوتگاه انجام می‌دهد که این قدر درجه پیدا کرده و همنشین پیامبر خدا شده است.

جوان همین که وارد منزل شد قبل از هر چیز غذایی آماده کرد، آن گاه سراغ پیر زنی از کار افتاده رفت که دست و پایش فلج شده، قدرت حرکت و جا به جا شدن را نداشت. با صبر و حوصله غذا را لقمه لقمه به دهانش گذاشت، او را شست و شو داد، لباسش را عوض کرد و سر جایش گذاشت. موسی هنگام خدا حافظی خود را معرفی کرد؛ پرسید این زن کیست و پس از آن که به وی غذا می‌دادی نگاهی به سوی آسمان می‌انداخت و کلماتی بر زبان جاری می‌کرد، چه بود؟

گفت این زن مادرم است و هر بار که به او غذا می‌دهم و او را سیر می‌کنم درباره من دعا می‌کند و می‌گوید: خدایا او را همنشین موسی بن عمران در بهشت برین قرار بده. موسی به جوان مژده داد که دعای مادر در باره تو مستجاب گردیده است.

مقام مادر در دین حضرت عیسی علیه السلام به حدی است که وی در آغاز زندگی شکر خدا می گوید و نخستین بار این نکته را یاد آور می شود و از خدا تشکر می کند که او را نسبت به مادرش نیکوکار قرار داده است؛ چون او می داند که نیکی به مادر بالاترین ارزش را دارد: ﴿وَبِرَّاءٍ يُولَدِي وَلَمْ يَجْعَلِي جَبَّارًا شَقِيًّا﴾^{۳۲}؛ «مرا نسبت به مادرم نیکوکار قرار داده و جبار و شقی قرار نداده است.» حضرت مسیح که بدون پدر از مادر متولد شد، صرف این که نیکی به مادر را از امتیازات خود بر می شمرد. دلیل روشنی است بر اهمیت مقام مادر در نزد وی، و گر نه عیسی به عنوان فرستاده خدا افتخاراتی بسیار داشت و می توانست آن ها را در مقام شکر گذاری متذکر شود.

۲- دین اسلام

هر چند همه ادیان الهی مقام ارزشمندی برای مادر قایلند و به او احترام می گذارند، ولی اسلام بیش از دیگر مکاتب به این مسئله توجه نموده و به مادر عظمت بخشیده است. حقوقی را که اسلام برای مادران مشخص کرده، بسیار فراتر از حقوقی است که برای دیگران حتی پدر قایل شده است؛ چرا که مادر مربی انسان و در حقیقت پرورش دهنده جامعه است و اوست که می تواند فرد و جامعه را به سعادت برساند و یا به شقاوت و بدبختی بکشاند. در این جا لازم است تا جایگاه مادر را به طور فشرده و خلاصه از منظر قرآن و احادیث اسلامی بررسی کنیم:

۱- قرآن کریم: کلمه مادر به اشکال مختلف، به صورت مفرد و جمع مانند: «أمّ» و «والدتی» «أمّ موسی» «والدات» و «امّهات» و امثال آن، فراوان در قرآن آمده است. هم چنین مادر و پدر به هیئت تثنیه مانند «والدین»، «ابوی» مکرر در این کتاب آسمانی به کار رفته است. اگر با دقت در این موارد نگاه کنیم، می بینیم که خداوند در هر یک از آن آیات، با عظمت و بزرگی از مادر یاد کرده و به نوعی از مقام او تمجید نموده است. چرا که وحی و الهام مستقیم خدا به مادر موسی، اظهار ارادت و نیکویی عیسی به مادر، بیان زحمات و رنج های مادر در قرآن کریم و همچنین دستور حق تعالی به احسان و نیکی نسبت به پدر و مادر، همه گواه بر رفعت جایگاه مادر است.

خدای تعالی در سوره لقمان و احقاف پس از توصیه به احسان والدین، تحمل رنج و زحمت های مادر را بیان می کند و می فرماید: ﴿حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفِصَالُهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ أَشُدَّهُ وَبَلَغَ أَرْبَعِينَ سَنَةً﴾^{۱۵}؛ «مادرش او را فرزند) را با ناراحتی حمل می کند و با ناراحتی بر زمین می گذارد و دوران حمل و از شیر باز گرفتنش سی ماه است تا زمانی که به کمال و رشد برسد و به چهل سالگی بالغ گردد.» بیان رنج و تلاش مادر با این که پدر نیز در اغلب سختی های تربیت فرزند شریک است، خود دلیل بر اهمیت و ارزش کار مادر است. روشن است، کسی نزد حق تعالی مقام بالاتر دارد که کار ارزشمندتری انجام دهد.

نکته قابل توجه در آیات مربوط به احسان پدر و مادر این که خداوند ابتدا به نیکی کردن نسبت به پدر و مادر هر دو دستور می دهد، سپس بدون ذکر زحمات پدر، مشکلات و ناراحتی های مادر را بیان می کند. گویی، مادر عامل اصلی در لزوم نیکی به والدین بوده و کار او آن قدر ارزشمند است که احسان به پدر را نیز بر فرزند واجب می سازد. اگر نبود صبر و پایداری مادر، در برابر سختی های دوران بارداری و پذیرش ناگواری های طاقت فرسای دوره شیر دهی و تربیت فرزند، شاید به این قطع و حتم به احسان والدین به صورت مطلق حکم نمی شد. تا آن جا که مسئله نیکی به پدر و مادر در قرآن کریم هم طراز با عبادت خدای متعال به حساب آمده است.

۲- سنت رسول الله (صلی الله علیه و آله): منظور از سنت پیامبر صلی الله علیه و آله گفتار و سیره آن حضرت می باشد که در قالب کلام و رفتار از ایشان به یادگار مانده است. شخصیت، مقام و رعایت حقوق مادر در احادیث نبوی و سیره نبی اکرم صلی الله علیه و آله به خوبی بیان شده است.

پیامبر اکرم صلی الله علیه و آله در تبیین مقام مادر می فرماید: الجَنَّةُ تحتَ أقدامِ الأمّهات؛ بهشت زیر پاهای مادران است. این حدیث حاکی از این است که بدون رضایت مادر نمی توان به بهشت و نعمت های بهشتی دست یافت. اگر کسی بخواهد به درجات عالیّه جَنّت و رضوان نایل گردد، باید به مادر احترام بگذارد و به او خدمت کند. این همه ارج نهادن به مقام مادر شاید به خاطر زحماتی است که مادر متحمل می شود. تحمل رنج و زحمت دوره بارداری و کودکی و تأمین نیازهای جسمی و روحی فرزند از مشکلات طاقت فرسایی است که مادر می تواند بپذیرد. طبیعی است که خداوند در قبال صبر و

بردباری مادر، اجر و مزد بی پایان به او عنایت می کند. قرآن کریم به رنج و زحمت مادر اشاره کرده می فرماید: ﴿حَمَلَتْهُ أُمُّهُ كُرْهًا وَوَضَعَتْهُ كُرْهًا وَحَمَلُهُ وَفَصَّلَتْهُ ثَلَاثُونَ شَهْرًا﴾؛ «مادرش او را با ناراحتی حمل می کند و با ناراحتی بر زمین می گذارد و مدت حمل و از شیر باز گرفتنش سی روز است.» به قول معروف هر که بامش بیش، برفش بیش تر. مادر نسبت به تربیت فرزند مشکلات زیادی را متحمل می شود و طبعاً پاداش زیادتری را نیز مستحق می گردد.

بهشت در زیر گام مادران است
بکش بر دیده، خاک زیر گامش
مکن بر روی او تندی که بر تو
خدا فرموده واجب احترامش
(خسرو)

جایگاه مادر و ارزش نقش مادری از این گفتار پیامبر اسلام ﷺ به روشنی قابل درک و فهم است و این که حضرت سه بار به نیکی کردن نسبت به مادر دستور می دهد و نوبت چهارم به احسان پدر سفارش می کند؛ بهترین دلیل بر عظمت شأن مادر می باشد. از این بیان حضرت استفاده می شود که فعالیت های مادر، از آغاز انعقاد نطفه فرزند تا پایان دوره تربیت او چند برابر کار پدر ارزشمند است و از این رو حق مادر بر فرزند نیز بیش تر از حق پدر می باشد.

سیره و رفتار رسول اکرم ﷺ نسبت به مادر و دایه های شان که به نوعی حق مادری به عهده آن حضرت داشتند، نیز نشان دهنده احترام ویژه ایشان از مقام مادر است. به نوشته تاریخ نویسان، پیامبر بیش از سه روز از شیر مادر ننوشید و پس از آن طبق سنت عرب به دایه سپرده شد و در دامن دایه هایی چون ثویبه (کنیز ابوجهل) و حلیمه سعدیه پرورش یافت. حضرت در طول زندگی همیشه به یاد مادران رضاعی خود بود و از هر جهت به آنان کمک می کرد. پس از بعثت پیامبر کسی را فرستاد تا ثویبه را از ابوجهل بخرد، ولی او حاضر به فروش وی نشد. اما او تا آخر عمر از کمک های حضرت بهره مند بود. زمانی که پیامبر خبر مرگ ثویبه را شنید، آثار تألم و اندوه در چهره مبارکش نمایان شد.

سیره پیامبر در احترام نسبت به مادرش آمنه و احترام فوق العاده نسبت به وی، بهترین دلیل بر عظمت مقام مادر است. به نوشته تاریخ نگاران، پیامبر همراه مادر جهت زیارت تربت پدرش عبدالله به سفر یثرب رفتند. هنگامی که در سرزمین ابواء - نزدیک مدینه - رسیدند، آمنه بیمار شد و به تدریج وضعش رو به وخامت نهاد و کم کم آثار مرگ در وی پدیدار گشت. پیامبر در آخرین لحظات زندگی مادر، صورت خود را به صورت او گذاشت و با حالت غم و اندوه به چهره مادر نگاه می کرد و می گریست. همراهان هر بار او را از جسد مادر جدا می کردند، دوباره خود را روی جنازه مادر می انداخت و ناله می کرد.

نتیجه گیری

از آنچه گفته شد، جایگاه مادر در ادیان الهی، به ویژه دین مقدس اسلام روشن گردید. نیز این نکته به دست آمد که مقام مادر در بینش دینی مقامی است بلند که در آیات قرآن هم ردیف اطاعت و عبادت خدا ذکر شده است. بر این اساس، بر فرزندان و همه نسل جوان لازم است که به این امر مهم توجه کنند و تا آن جا که می توانند به مادر احترام بگذارند و به او خدمت نمایند. به خصوص در کهن سالی باید نیازهای مادر را تأمین کنند؛ چون او در این سن و سال شدیداً احتیاج به کمک دارد. وظیفه عقلی و دینی فرزند است که به والدین در هر شرایط یاری رساند و این خود تجلیل به مفهوم واقعی آن از روز مادر و... محسوب می گردد.